

Mašínové, studená válka a horké téma

Na přelomu října a listopadu 2023 proběhl v pražském kině Atlas IV. ročník festivalu filmů o XX. století s názvem *Nezломní a obětovaní*. Letošním tématem festivalu byl protikomunistický odboj a odpor v nejrůznějších podobách. Promítáno bylo celkem třicet šest snímků od celovečerních po krátkometrážní, součástí programu bylo celkem pět komentovaných pořadů či seminářů. Dopoledne byla věnována školním projekcím, jejichž diváci třikrát zcela zaplnili Velký sál.

Festival uspořádalo Muzeum paměti XX. století s řadou partnerů, jedním z nich byl i Ústav pro studium totalitních režimů. Výrazné žluté plakáty a roll-upy s poděbradskou momentkou běžícího Ctirada a Josefa Mašínů a Milana Paumera, doplněné motivy přerušované čáry jako symboliky státních hranic, předznamenávaly téma čtvrtého ročníku. To bylo zvoleno v návaznosti na sedmdesáté výročí anabáze skupiny bratří Mašínů přes železnou oponu a této události bylo věnováno kromě starších dokumentů i několik zcela nových snímků či komponovaných pořadů. Mimo hrané drama Tomáše Mašína *Bratři* také čerstvě dokončený dokument Martina Froydy a Jana Nováka *Útěk do Berlína*, v němž se autoři vydali po stopách pěti mladíků, které v roce 1953 pronásledovalo více než 20 tisíc vojáků a milicionářů. Spoluautor filmu spisovatel

a scenárista Jan Novák se snímkem vrátil k tématu, jež zpracoval už před patnácti lety v oceněném románu *Zatím dobrý*. Novák na zahajovacím ceremoniálu jako překvapení dostal od ředitele gdyňského festivalu *Nepokorní Nezłomni Wyklęci* (Nepokorní, Nezłomní a prokletí) Arkadiusze Gołębiewského cenu Dveře ke svobodě.

Ústřední téma měl i osmnáct let starý dokument ČT *Země bez hrdinů, země bez zločinců...*, jehož režisér Martin Vadas se účastnil projekce pro školy a následné debaty se studenty. Sedmdesátiletý filmař za posledních třicet let shromáždil na dvě stě hodin materiálů k tématu, ze kterých v současnosti vzniká dokument, jehož ukázky použil v rámci komponovaného pořadu *Cestou Mašínů*.

Zatímco v Československu byla skupina bratří Mašínů svou násilností spíše výjimkou z pravidla, jinde ve východní Evropě, například v Polsku,

byla situace jiná. „*Sověťizace střední a východní Evropy měla řadu podobných rysů, ale současně také mnoho odlišností. Jak ve zmíněném Polsku, tak v pobaltských státech či na Ukrajině existovalo rozsáhlé protikomunistické podzemí, do kterého se zapojily desítky tisíc lidí,*“ uvedl historik Petr Blažek, který program přehlídky připravoval. „*Protikomunistický odboj přesto v Československu existoval, byť nebyl zdaleka tak početný jako v Polsku či v Pobaltí,*“ dodal.

Jeho slova dokládá například litevský hraný dokument *Líbám tě, Juozas* (2022), který připomněl, že v Litvě rokem 1945 válka rozhodně neskončila. Německé drama *Střela zblízka* (2021) se inspirovalo (byť s velkou mírou licence) osudem posledního popraveného občana NDR - východoněmeckého příslušníka Stasi. Polské snímky *Štvanice* (2018) a *Zapora* (2016) tematizovaly partyzánský boj polské podzemní armády proti komunistickému aparátu po druhé světové válce. Dokument *Vratislavská bitva* (2016) se vrátil k obrovské demonstraci z osmdesátých let 20. století, kdy generál Wojciech Jaruzelski vyhlásil v Polsku výjimečný stav. Ukrajinský epický film *Živá* (2016) ukázal na baladickém příběhu mladé ženy dramatické osudy ukrajinského hnutí odporu, které bojovalo v 50. letech proti sovětským speciálním jednotkám. Maďarská *Anatomie revoluce 1956* (2016) rozebírá nejmasovější a nejkrvavější vzpouru ve východním bloku. Ze Slovenska přicestoval režisér Ivan Ostrochovský, jeden ze spoluautorů snímku *Sametová teroristka* (2013), který se svou tragikomičností jako jeden z mála vymyká spíše vážné notě celé přehlídky. Předpremiéru měl film autorů Xenie a Kirilla Sakharnových *Viktor Fajnberg. Disidentem k zbláznění* (2023), intimní portrét překvapivě vtipného Fajnberga, jednoho z osmi statečných, kteří protestovali v srpnu

Josef Mašín se k diskusi v kině Atlas připojil on-line (foto: Marta Myšková)

1968 na Rudém náměstí v Moskvě proti okupaci Československa.

Na program byla rovněž řada dokumentů renomovaných českých režisérů včetně Olgy Sommerové, Pavla Křemena, Heleny Třeštíkové či Kristiny Vlachové, která přišla uvést a okomentovat svůj časosběrný dokument *Kauza Uherské Hradiště* (2007). „*Samozřejmě, že když jsem točila s lidmi, kteří mučili politické vězně, bylo mi z nich zatraceně zle,*“ dala se slyšet letos osmdesátiletá režisérka. „*Ať to byl Alois Grebeníček, nebo Karel Vaš, nebo soudruh Zavadilík... V noci se mi o nich dokonce zdálo.*“ Kristina Vlachová se zúčastnila i následné předpremiéry tematicky příbuzné, zcela nové dokumentární eseje Jana Gogoly a Matěje Hrudičky rovněž o uherskohradištské věznici *Vězení dějin* (2023), po které následovala živá debata. Film *Pochoduj nebo zemři* (2018) v rámci *Promítání s ÚSTR* uvedl Ladislav Kudrna a připomněl nepříliš známou účast Čechů a Slováků v řadách francouzské cizinecké legie i armády USA ve válkách v Indonésii. Součástí festivalového programu byly i semináře o komunistické propagandě ve filmu a v televizi nebo workshop *Jak točit filmy o věcech, které už nejsou*. Zkušený dokumentarista Arkadiusz Gołębiewski a Viola Ježková v jeho rámci zhlédli a okomentovali filmy natočené tříčlennými týmy

středoškoláků. Ve dvou blocích bylo promítnuto rovněž jedenáct filmů z pěti filmových škol z Česka, Moravy i Slovenska.

Během závěrečného ceremoniálu byly uděleny tři ceny a dvě čestná ocenění poroty. Ocenění za nejlepší studentský film o 20. století s názvem *Budoucnost paměti* získal za středometrážní film *Ostrov svobody* (2022) mladý režisér Petr Januschka. Cena Jaroslavy Janderové Strážce paměti, pojmenovaná podle spoluzakladatelky Muzea paměti XX. století, byla udělena Zdeňce Mašínové. Ta se sice ze zdravotních důvodů ceremoniálu osobně nezúčastnila, ale pozdravila diváky prostřednictvím telefonického hovoru. Druhé hlavní ocenění Tvůrce paměti letos obdržel dokumentarista Pavel Štingl, ředitel Památníku Ticha a režisér, který se dlouhá léta věnuje především tématu šoa a památce židovských obyvatel naší země. „*Jako dokumentarista jsem natáčel v různých lokálních válkách 90. let. Považovali jsme je za dozívání minulých režimů a totalit. Dnes jsme o dvě generace starší a opět se válčí na různých frontách. Dokonce s ideologickými frázemi, které nás vracejí zpátky k dikci minulého století. Nelze mlčet k této rétorice a nelze mlčet k obětem na civilním obyvatelstvu,*“ řekl Štingl, který léta usiluje o důstojný památník pražským židovským obyvatelům.

Největší očekávání festivalu vzbuzoval hraný film *Bratři*, jehož projekce se konala před zaplněným sálem po slavnostním závěrečném ceremoniálu. Po promítání následovala debata nejen s přítomným režisérem Tomášem Mašínem, ale i s aktérem celého příběhu Josefem Mašínem, připojeným on-line z USA, kde žije. Ten byl – na rozdíl od dokumentu *Útěk do Berlína*, který se mu líbil – k hranému snímku kritičtější a z jeho reakcí vyplynulo, že si ho vykládá ve vztahu ke své osobě i svým přátelům jako dehonestující a nedostatečně reflektující brutální a represivní charakter doby. „*Ten film ze mě dělá nějakou vraždící mlátičku,*“ postěžoval si během telemostu dvaadevadesátiletý Josef Mašín. Jeho interpretace ale byla v rozporu s většinovou reakcí diváků v sále, a jak se soukromě vyjádřil režisér Tomáš Mašín, podle něj vyplývala spíš z neustálých ataků „tvrdého jádra mašínovských fanoušků“, kteří Josefu Mašínovi po zhlédnutí snímku volali a psali, že není dost „oslavny a hrdinský“. Režisér už před uvedením filmu dal najevo, že se snaží natočit snímek, jenž se vyhýbá oběma krajnostem v hodnocení skupiny bratří Mašínů. „*Chci, aby to byl film o snaze uniknout ze sevření, o touze zůstat svobodný. Zprostředkovat jím vhled do výchovy a myšlení nejednoznačných a rozporuplných aktérů. Popřít schematické hodnocení oscilující mezi krajnostmi ‚geniální, odvážní hrdinové‘ a ‚bezcitní vrazi nevinných‘. Hrdinové z vlastní vůle? Ve skutečnosti řízení silami nepředstavitelně mocnějšími. Nacismem, bolševismem a idealizovanou představou vlastního táty.*“

Nedávné znovuvytvoření debaty o Mašínech v souvislosti s oceněním jejich sestry Zdeňky a naopak odmítnutím prezidenta Petra Pavla ocenit oba bratry ukazuje, že se jedná o stále živé a neuzavřené téma. *Veronika Bendová*